

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך יג, תשכ"ב

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

ל ש ו נ נ ו ל ע ם

קונטרסים עממיים לענייני לשון

בעריכת ע' איתן ומ' מדרן

ניסן תשכ"ב

מחזור יג, קונטרס ד (קכ"ו)

תואר-הפועל בעברית

מאת

יצחק אבינרי

הוצאת המזכירות המדעית של האקדמיה ללשון העברית

ירושלים

הדברים שבקונטרס זה הם ערך אחד מתוך לקסיקון לשוני, שהמחבר עומד להוציא בקרוב בהוצאת „יזרעאל“. הלקסיקון יכיל את מבחר מאמריו בענייני הלשון, שנתפרסמו במשך שלושים ושש שנים, ומלבדם — ערכים חדשים, שעדיין לא נדפסו. הערך „תואר הפועל“ המובא בזה נדפס כאן לראשונה.

בגדר תואר-הפועל, adverb בלעז, נמנות גם מלים המציינות זמן (אז, היום, אתמול, עתה ועוד), מקום (פה, שם וכד') וגם חיוב ושלילה (כן, לא, אכן, אמנם ועוד). בכל אלה לא ידובר להלן כמעט כלל, כי אין כאן בעיות; בעיקר יתבררו כאן דרכי התיאור של אופני פעולה ומצב, שהם הם עיקר תואר-הפועל, כאשר יעיד שמו. הכוונה אפוא לתוארי איכות בעיקר, אותם התארים, שבשאר לשונות יש עפ"י רוב דרך קבועה ביצירתם: בצרפתית — בסיום -ment (exact, exactement). באנגלית — בסיום -ly (exactly). בגרמנית — בשם התואר ללא סימן המין והמספר (gut כנגד (guter, gute, gutes), ברוסית — בסיום o. גם בערבית יש דרך מסוימת לגזירת תואר-הפועל (לרוב בתוספת —אן). ולא כן בעברית. להלן נברר את הדרכים השונות, כי סוגית תואר-הפועל בלשוננו אינה מן הקלות כל עיקר.

א) מלים מיוחדות לתואר-הפועל

הללו נמצאות רובן במקרא, ומקצתן בתלמוד: דומם, חנם, ריקם, פתאום, שלשום; אתמול, מחר; אט, בדד, בטח, בלאט, די, חיש, יחד, יחדיו, מהרה. גם לבד, למדי, למשעי, שאינן במקרא אלא בלמד בלבד, שייכות לכאן. נראה לי, שבגדר זה יש למנות גם מסח (מלכים ב' יא, ו) ורומה (מיכה ב, ג), כי לא מצאנו מלים אלה בהוראת שם. גם שש המלים

הבאות — קרוב לוודאי, שמשמעותן השמנית טפלה למשמעותן כתוארי-פועל: כן, מאוד, מאומה, מעט, סביב, תמיד (עיינן להלן סעיף ו). קוממיות ועלמות מתבררות להלן בסעיף ו. כל אלה במקרא. פחות מזה בלשון חזל: פִּיּוֹן («פּוֹתַח פִּיּוֹן», «ויקבענה פִּיּוֹן»), קמעא, תכף. לכאן שייכות גם מלים, שלא נמצאו אלא בתוספת כף ולמד: כהוגן, לגמרי, לכאורה, למפרע; וכן שתי המלים הזרות אכסרה ולוכסן. מלים הבאות בעיקר בתוספת בי"ת — להלן בסעיף ט.

(ב) מ"ם בסוף התיבה

הדוגמאות שבסעיף הקודם מעידות, שהמ"ם שימשה בימי קדם ליצירת צורה מיוחדת לתוארי-הפועל: חִינֶס, רִיקֶס ועוד. ייתכן, שזהו הדרך הקדום ביותר, שכן הוא דומה למנהג הערבית. אך השרידים, שנשארו במקרא, לא שימשו בניין-אב לצורות חדשות, ואיני יודע אף צורה אחת חדשה בתקופות שלאחר המקרא. בדורנו נעשו ניסיונות להחיות דרך זה, אך לא עלו יפה. ב"החנוך" כרך ד (תרע"ד) הציע ד"ר יצחק אפשטיין לחדש דִּיִם, בהסתמכו על חִנֶס, רִיקֶס, יוֹמֶס; ואע"פ שגם "דיים" שבתורה (שמות לו, ז) יש מפרשים כתוארי-הפועל (כן משמע גם מתוך תרגום אונקלוס, והרשב"ם אף כתב בפירוש כן) — לא נקלטה צורה זו, כי די ולמדי יספיקו.

כעבור 15 שנה הובאה ב"לשוננו" (ניסן תרפ"ט) הצעה מפורטת, שכותבה (מ' אבישי) נתכוון להמטיר עלינו שפע של צורות חדשות בסיוּם —ם. לאחר שהביא מן המקרא כתובים

שאינם עניין לכאן (כגון: "ראשון לציון הנה הנס", "שמעו עמים כולם", "ורומם תחת לשוני") הציע "להעשיר" את לשוננו ע"י כך שנאמר "הוא דבר יפום" (ולא "יפה"), או צחום (ולא "צחות"), או חרדום (ולא "בחרדה"), רמיזם (ולא "ברמיזה"), שונם (ולא "באופן משונה"), וכדומה. הכול — כדי לדתוק את הדרכים השונות ולבטל כל גיוון, ובמקום זה להשליט צורה אחת ויחידה כנהוג בלועזית. הייתה זו הצעה משונה, שכאילו באה להשכיב את כל תוארי-הפועל העבריים במיטת סדום. מובן מאליו, שהצעה זו לא נתקבלה, ואינו דין שתתקבל.

ומן העבר הקרוב — להווה: מערכת "לשוננו לעם" (במכתבה אליי מיום כ"ח שבט ש"ז) הודיעתני, כי בוועדה ללשון העיתונות הוצע, ונתקבל על דעת חברים אחדים, לתרגם "אקספרס" — חישם, אך לא נמצא רוב להצעה זו. מסתבר, שהשם חישם הוא שהכשיל את ההצעה. אף אני נשאלתי על מלה עברית ל"אקספרס", והצעתי יחיש, במשקל יכין (ב"פינת הלשון", י"ב טבת תש"ח). מכל מקום נמצאנו למדים, שאין להחיות את שימוש המ"ם הסופית ליצירת תוארי-פועל.

(ג) תואר זכר

הרבה תארים בלשון זכר ביחיד משמשים גם כתוארי-הפועל: יפה ("את הכל עשה יפה"), ברור ("שפתי ברור מללו"), מר ("מר יבפיון"), מלא ("קראו אחריו מלא"), ערום ("ערום יליו"), עירום ("ואת עירום ועריה"). כל אלה במקרא.

נראה לי, שגם טוב משמש כתואר-פועל בפסוק אחד: „וירא שר האופים כי טוב פתר“ (בראשית לט, טו, ועיין להלן בדבר טוב בסעיף זה), ואולי גם גלוי („גלוי לכל העמים“). דרך זו נתרחבה בתקופות שלאחר המקרא: בתלמוד — ודאי, נאה („נאה דורש“), פרקדן, תדיר; ברש"י — יחף („שלא תלכי יחף“), רגלי („הולכים רגלי“) ואפילו — יחידי („אין דרך מלכים ללכת יחידי“). שימוש זה נתפשט ביותר בדורנו: „פצועים קל“ (או קשה), „כותב רך“, „הולכת ישר“, „הלכו רחוק“, „מרגיזה נורא“, „פתרו נכון“ ועוד. כל אלה ספק אם יתוקנו, וגם אינם פסולים לגמרי. מכל מקום אין לראות כל שיבוש בערום ויחף כתואר-הפועל. אך במקום „משוך חזק“ מוטב לומר „משוך בחזקה“, „בכוח“. השימוש בתואר כבתואר-הפועל יאה בייחוד לצבעים: „צבועה אדום“, כלומר — בצבע אדום. שימוש טבעי זה שגור מאוד, וכבר נמצא במדרש (במדבר רבה ב): „מפה שלו צבועה אדום“, „צבועה ירוק“. ובמדרש כסא שלמה (ביהמ"ד ילינק חלק ה) — „לבושים אדומים“, וגם „לבושים ירוק“. שימוש כשר הוא, ובמילונים לא מצאתיו.

אפילו שאר תארים שנמנו לעיל, כגון נורא ורחוק, ספק אם פסולים הם מלשמש כתואר-הפועל. במקרא — „למה ה' תעמוד ברחוק“, „והוכיח... עד רחוק“, ויש לראות בזה נקודת-אחיזה להתיר גם רחוק. וכן כתב רד"ק: „עפים רחוק“ (בספר השרשים ע' צב). אם הילדה „מפחדת נירא“, והתלמידים „פתרו נכון“ — ואע"פ שיש במקרא כתואר-פועל נוראות ונכונה, אין נזקקים לכך אלא מעט — הרי שיש

להסיק מכאן, כי שימוש התואר בלשון זכר כתואר-פועל חביב על קהל העברים, והמקרא ולשון חז"ל מסייעים לכך. בגדר זה יש למנות גם את הבינוני, שכן גם נורא ונכון, שהובאו לעיל, אינם בעצם אלא צורות בינוני של נפעל. במקרא מצאנו כעין זה: נקל (גם בינוני וגם תואר-הפועל). גם יש דוגמה אחת מבינוני של בניין פועל: "ויקראו... מפורש" (נחמיה ח, ח). אין כאן תואר, כדעת אחדים, אלא תואר-הפועל. וכן בתלמוד: מעומד ("שבועה מעומד", "נתעברה מעומד"), מיושב, הקריאה "מעומד", כאילו יש כאן שם עומד (במשקל עונג), אינה נראית לי.

צורת הבינוני של פועל או הופעל נתחבבה על דוברי עברית, וכבר נשתגרו כמה צורות חדשות: "באנו מאוחר", "הגיעה מוקדם", "יודעים מצוין" ועוד. אבן-שושן הביא כל אלה (ואף מפורש) כתואר בלבד. ודאי ש"איחרנו לבוא" או "הקדמנו לבוא" עדיף מן באנו מאוחר או מוקדם, אך מסופקני, אם יש לפסלם אף כלשון דיבור. דוברי עברית רוחשים לבינוני חיבה יתרה, וכבר נשתגר נוסף במקום מלבד: "נוסף על כל אלה קיבל גם פרס אחר", "נוסף על כל המפעלים נוסד עוד מפעל חדש", וכדומה.

זאת ועוד: יש כמה תארים, שאינם נראים ככשרים לתואר-פועל, אך בצירוף מלת מאוד — כשרותם מתגברת: "יודע טוב", "נפצע קל" סרחה מורגשת כאן, ולא כן — "יודע טוב מאוד", "נפצע קל מאוד" וכדומה.

אע"פ כן אין לפרוץ כל גדר: מספיק, שנשתרש בלשון הדיבור במקום די ולמדיי ("מספיק לך לפטפט", "יש לו

מספיק צרות", "מלובש מספיק יפה"), אין לו כל צידוק, וראוי לעקרו.

תואר זכר ברבים, המשמש כתואר-הפועל, נדיר מאוד: "הלך חשכים" (ישעיה נ, י) — אין להכריע, האם יסודו תואר או שם. במגילות ים-המלח נכתב בלשון רבים: "הלכו חשכים". איני בא להצדיק נוסחה זו כנגד הכתוב במקרא, אך מכל מקום יש כאן ראייה, שגם למעתיק נראה הצירוף "הלך חשכים" כצירוף זר. בעברית החדשה שגור מאוד חיים כתואר-הפועל: "נשרפו חיים" וגם — "נשרפה חיים", "נבלע חיים". יש לזה אחיזה בלשון המשנה ואפילו במקרא, כפי שהוכחתי בפרטות במאמר מיוחד לכך ב"פינת הלשון" (כ"א סיוון תשט"ז).

ד) תואר לנקבה

גם תואר ובינוני לנקבה יימצא במקרא כתואר-פועל: "ויזעקו מרה", "הודעתי נאמנה", "לא דברתם אלי נכונה", "ויען המלך את העם קשה". יש מונים בגדר זה גם צחיחה ("שכנו צחיחה", תהלים סח, י), אך נראה שאינו עניין לכאן, והכוונה — "בצחיחה", בארץ צחיחה. לעומת זאת שייך לכאן המספר הסידורי: "זה יצא ראשונה", "ראשונה יסעו". ברש"י (ב"ק פ, ע"ב) — גם "אחרונה" ("ויבוא אחרונה יחידית"), והוא שימוש טבעי הן בעקבות ראשונה והן משום שגם במקרא יש אחרונה כתואר-פועל, אך בתוספת ב"ל: באחרונה, לאחרונה. דרך זה לא נתפתח בתקופות שלאחר המקרא, וגם לא הדרך שבסעיף הבא.

בכתובים רבים ימצא שם־עצם (לרוב — שם מופשט) גם כתואר־פועל: אמונה («ואמונה עניתני»), הבל («למה זה הבל איגע»), הון («ארבע לא אמרו הון»), כלה («כלה גרש יגרש אתכם»), מישור («תשפוט עמים מישור»), נדבה («אוהבם נדבה»), נצח («תשכחני נצח»), עול («תשפטו עול»), רמיה («עושה מלאכת ה' רמיה»), ואולי גם שאיה («ושאיה יופת שער»). אף שלום אינו בעיקר אלא שם, וכן המלים התלמודיות כלום, כלל, סתם. מלים המשמשות בעיקר כתואר־הפועל, ומשמעותן השמנית טפלה לעיקרן (כגון תמיד), לא הובאו כאן, כי מקומן בסעיף א.

כל אלה — ביחיד. ברבים — אין אלא מעט: «מישרים אהבוך», «ותרד פלאים», «הגלת שלומים». בתלמוד — עתים («עתים חשות עתים ממללות»), פעמים. הכתוב «ושכן חררים» (ירמיה יז, ו) אינו נראה לי כשייך לכאן, כי עניינו כמו «בחררים», במקומות חררים, על־דרך «שכנו צחיחה» (בסעיף ד). כל־שכן, שאין למנות בגדר זה «יהלוך עליו אימים» (איוב כ, כה) או «עיניך תחזינה מישרים» (תהלים יז, ב), כי אין כאן אלא שם, ולא תה"פ. אפילו «הוא מרומים ישכון» (ישעיה לג, יז) אינו דוגמה לכאן, כי עניינו «במרומים», בחסרון בי"ת, כדרך המקרא.

שני הדרכים שבסעיפי ד—ה לא זו בלבד שלא נתרבו, אלא אף המצוי במקרא אינו מצוי כיום הרבה בספרות החדשה. רק בעלי סגנון מעודן ייוקרו לכגון אלה. מבחינה היסטורית תצוין הדוגמה הבאה: באיגרת עצומת

היישוב, שהוגשה בארץ-ישראל לנציב העליון בי"ג שבט תש"ו, נאמר: "להודיע לממשלת הוד מלכותו גלוי ומפורש כי בחורינו ובחורותינו הלכו נדבה אל הצבא הבריטי". הלכו נדבה, כלומר — מתוך התנדבות, עפ"י הכתוב "אוהבם נדבה".

אם קיימים פיוס בלשוננו שמות המשמשים כתואר-פועל — הרי זה משום שמשמעות זו כבשה את משמעות השם, ואין הם משמשים בעיקר אלא כתואר-פועל. פן אירע למלת תחילה: במקרא — רק שם-עצם ("תחילת חכמה"), ואילו בלשון חז"ל מצוי הרבה גם במובן של בתחילה. וכן אירע בימי הביניים לקצת ומקצת: שתיהן משמשות כשמות (במובן של חלק, סוף: קצת — בארמית שבמקרא, מקצת — בתלמוד), ואילו בימי הביניים התחילו לשמש כתואר-פועל: "יצטנן קצת", "מלוחים קצת", "פתוח במקצת", "מצונן במקצת". פיוס אף אומרים קצת במקום מעט: "קצת מים". האומר כן אינו משתבש, אך בדיבור ההמוני פשטה קצת עד כדי שיבוש: "ויש שם מים, אך קצת מאוד"... פרטים על השתלשלות זו הובאו בכרך ג של היכל רש"י.

(1) סיום — ות.

סוג זה קובע מקום לעצמו, בעמדו על התחום שבין צורת שם לצורה המיוחדת לתואר-פועל. במקרא אין אלא דוגמה אחת ברורה: קוממיות (ויקרא כו, יג). שנייה לה אינה למעלה מכל ספק: "והוא ינהגנו עלמות" (תהלים סוף פרק מח). לפי המסורת על-מות, כשתי תיבות, אך ברוב

כתבי־היד והדפוסים הראשונים — תיבה אחת ; רוב הפרשנים פירשוהו לשון עולמית, מקצתם לשון עלם, והמעט — כשתי תיבות.

שמות בסיום — ות מצויים בארמית כתואר־פועל : טבאות, טייעות, יאות ועוד. יאות יש אף בטקסט עברי וגם בצירוף כ־ : פיאות. כבסעיפים הקודמים כן גם כאן בולטת הקרבה שבין שם ותואר לתואר־הפועל. יש שמות, שנתייחדו גם לתואר־פועל, ויש תואר־פועל, שנתייחד גם לשם ותואר : מעט, סביב, תמיד, ועוד (עי' בסעיף א).

בעברית החדשה לא נתפתחה דרך הסיום -- ות, ואין היא שונה מבחינה זו מסעיפי ד--ה. אפילו קוממיות מבטאים לרוב בתפילה בחולם, ולא בשורק ("ותוליכנו קוממיות"). גם ביאליק, שחרז קוממיות עם הנטויות (בסוף שירו "לאחד העם"), רגיל היה לקרוא בחולם, וכן נדפס בחולם בכל מהדורות שיריו לפני שנת תרפ"ג.

מכל מקום יש כאן שוב דוגמה ברורה למעבר ממשמעות אדוורביאלית למשמעות שמנית. עלמות כשם מופשט (על סמך הכתוב הנ"ל) יש במדרש : "בעלמות ובזריזות". והקוממיות נעשתה לשם מופשט בעיקר מימי תקומת מדינתנו : "קוממיות מדינית", "מלחמת הקוממיות".

(ז) סיום --ti.

שם־תואר ברבות (לפעמים גם שם־עצם) מצוי במקרא כתואר־פועל בכמה וכמה מקומות : "וידבר אתו טובות", "וילך... מעדנות", "ירעם בקולו נפלאות", "ועשיר יענה

עזות", "לדבר צחות", "וידבר אתם קשות", "אם ידבר אליך רפות", "רבות עשית ועוד.

גם בתלמוד נמצא שימוש זה: "מטייל ארוכות וקצרות", "שמשתי את אבא עומדות". נראה לי, שגם אומדות ("ואל תרבה לעשר אומדות", בפרקי אבות) יש לקרוא בחולם ולא בשורק. ברש"י — "ללכת עקלקלות", וחידוש טבעי זה נראה כאילו אין בו חידוש. כיוצא בזה נהוג כיום חלקלקות, שבמקרא אינו אלא תואר או שם. על דרך זה חידשתי חמקמקות: "הוא הולך חמקמקות", כלו' מתחפם ומתחמק מחובתו (וכבר הובא בכרך המילואים של אבן-שושן).

דרך זו שיחקה לה השעה, ובייחוד בדור הקודם, והיא נתפשטה אז יתר על המידה. כמדומה, שהסופר א"נ גנסין היה המתחיל בדבר, והוא כתב "מתאנח תכופות" (תדיר), "הרגיש משונות", "שכב מגוחכות" ועוד. בדיבור נתפשט מאוד ברורות במקום ברור, וגם גלויות במקום בגלוי. גם ביאליק כתב "לדבר קצרות וברורות (דון קישוט חלק ב, פרק כ), "ויענהו הפקיד קצרות ונמרצות" (חלק א, פרק יט), וקרוב לוודאי, שכתב כן בהשפעת קצרות. אך גם במקום אחר ("איש הספון") כתב "אמרתי לו נמרצות". כשימוש חדש זקפתי לזכותו בטוחות ("צועד בטוחות"). אך יש אומרים, שגם בטוחות שבאיוב ("ובטוחות למרגיזי אלי") תואר-הפועל הוא, ויש מפרשים כשם מופשט ("ביטחון"). ונמצא שחידושו של ביאליק אינו רב.

קשה לברר, מתי התחילו "לדבר ברורות". כבר הובאה דוגמה מתרגום ביאליק, ונראה שכבר מלאו חמישים שנה

לצירוף זה. על כל פנים מצוי הוא אף בכתבי סופרים מן
המהדרים בסגנונם, כגון ש' בן-ציון (ב"בוסתנאי" משנת
תרצ"א, גיליון לז). הלקט שלהלן מעיד, עד כמה נתפשט
תואר-הפועל בסיום — ות במידה יתרה לחלוטין:

יצמחו זקופות (י' ויץ ב"דבר", טו בשבט תרצ"ד). — גינו
חרפות (משמר", כב טבת תש"ו). — הרמטכ"ל מגיב חריפות (דבר",
ד אייר תשי"ג). — הביטו ישרות, ענה פשוטות וישרות (מ קפליוק,
"דבר", כז מרחשוון תרצ"א). — חרדו צעדיה מהירות (ב' פישקין,
מוסף "דבר", כא ניסן תרצ"ז). — עלינו להיאבק מרות עם האדמה
(השדה", תשרי תש"ז). — הממשלהפקדה להדוף מתונות (הדאר",
כה טבת תש"ז). — גשמי ברכות יפקדה נדירות (על המשמר",
י ניסן תשי"ג). — רוח סער תהדוף נחפזות קדימה (דבר", יח טבת
תרפ"ט). — רכושם עלה ניכרות (על המשמר", יט ניסן תשי"ד). —
מלובשים נקיות ויפות (בוסתנאי", טו אב תרצ"א). — מבטיו שוטטו
ונתלו עקשניות במדרוני הגבעות (מ' זינגר, "מאזנים", יא ניסן
תרצ"ג). — קטועות תנסר שירת אם (דבר", יא תשרי תרצ"ז). נושם
קטועות (מ' ליפסון, "השלח", כרך מ"ד, תרפ"ה). — קפואות הביטה
(י' חורגין, "הדאר", יב אלול תרצ"ז). — כבשתי את רוחי ועניתי
שקטות (י' אפרת, "הדאר", כה טבת תש"ז), השניים סקרו שקטות
את החופים (מ' מוסנזון, "דבר", ג טבת תש"י). — דומית העמק
הופרעה תדירות (על המשמר", ז אדר תש"י). — משיב ר' פישלי
תומות (מ' ליפסון, "בוסתנאי", ערב פסח תרצ"ג). — ניסן הביט
תמוהות אל אורחיו (י' בר-טורא, "השלושה משכונת מהלל").

לתכופות אין צורך בדוגמאות, שכן נתפשט כמעט
כברורות וגלויות (ב"דבר" ראיתי לראשונה בשישה באלול

תרצ"א). הלקט שלעיל מעיד על התפשטות יתרה ואף נפסדת : הכותבים חריפות במקום בחריפות, מהירות במקום מהר, יפות במקום יפה — מכערים את לשוננו ודוחקים ישן וטוב מפני חידושים יתרים. כיוצא בזה קטועות במקום למקוטעין, שקטות במקום בשקט, תומות במקום בתמימות, תמוהות במקום בתימהון, תדירות במקום תדיר — כל אלה מעשי לצים הם. אפילו ניכרות אינו הכרחי, ויש לומר: במידה ניכרת, בשיעור ניכר.

לא לחינם התרעמו חברי ועד הלשון על כך. ב"לשוננו" חוברת א (ניסן תרפ"ה) נאמר: "מעירים על העובדה, שבזמן האחרון מרבים להשתמש יתר על המידה המותרת ברבים נקבות של השם או התואר בתורת תואר-הפועל: מדבר נרגשות, צופה תמהות, מהלך מטורפות. מציעים להשתדל למעט בשימוש זה" (מתוך דברי הוועדה לשיפור הלשון). אין ספק, שמאז ועד היום חל שינוי לטובה, אך עדיין מדשדשים בכך. ישירות ("פנה אליו ישירות") במקום ישר הוא חידוש משונה וגם מגונה.

(ח) סיום — ית.

במקרא יש אחרנית וקדורנית כתואר-פועל בלבד (בתקופות מאוחרות — גם כתואר השם). בתלמוד — גברית ("תרנגולת שקראה גברית", כלו' כגבר), עולמית, פסקית, שחרית וערבית (לציון זמן). בארמית מצויה צורה זו ביותר: שריראית (תרגום של לנצח), תריצאית (תרגום למישרים), וכן שליאית (פתאום), מסרהבאית (מהר) ועוד. וכרגיל גם

בתוספת ל- : לחולטניית (לחלוטין, לצמיחות). דרך זו נתרחה
מאוד בעברית החדשה: אישית, יחסית, רשמית, סופית,
עקרונית ואחרים כיוצא בהם ישמשו הן כתואר השם הן
כתואר-הפועל: ביררתי אישית, תוקן יחסית, פורסם רשמית,
מונח אופקית וכד'. סיבת התפתחות זו ברורה למדי, שכן
יש כאן קיצור של „בצורה אישית“, „במידה יחסית“ וכו'.
צורה זו נוחה אף לגבי מלים זרות: טלפוניית, טלגרפית.
בקראנו בכתבי ביאליק („לממשלת המרש“) „הצמד האחד
מנתר אמפיברכית, והשני רוקד כנגדו דקטילית“ — אנו
מבינים מיד את הכתוב מבלי להתקשות בו.

אעפ"י כן מוטב שלא להפריז בזה יתר על המידה.
אפילו טלפוניית — עדיף הימנו בטלפון. וכן באלחוט, ולא
אלחוטית. בדור הקודם (ובמקצת גם בדורנו) יש שהפריזו
בזה: יסודית („ועדת הבקורת תבדוק יסודית“, — „דבר“
6.11.1928) נדחתה בצדק מפני באופן יסודי; גם פעילית
 („המשתתפים פעילית“, — „דבר“ 25.12.1930) יתרה לחלוטין,
ויש לומר בפעילות; אף כתבית („הרפואה“, כרך ב, 322)
ספק אם תתקבל במקום באופן גראפי. ואפילו למען החרוז
אין לפרוץ גדר: „המשטרה היהודית צותה ללכת חפוזית“
(תרגום שיר מיידיש ע"י ש' מלצר בשנתון „דבר“ תש"ו),
כלו' בחיפזון, מהר. וכל כך גברה הלהיטות אחרי תוארי-
פועל בסיום — ית, עד שאחדים שגו („אהבה מקלקלת השורה“
— כלל גדול הוא גם בענייני לשון...) והוסיפו — ית אף
למלים המשמשות מעיקרן כתואר-פועל: במקום
„נוסעים לאט“ כתבו „נוסעים אטית“ („דבר“, יז ניסן תרצ"ג).

במקום פתאום כתבו פתאומית, ואף סופרים נכשלו בכך: „נשתתקה פתאומית“ (י' חורגין „הדאר“, ז שבט תרפ"ט), „להתקרר פתאומית“ („הבוקר לילדים“, ב אדר תש"ה). כל אלה יש לציין בקורת-רוח כלהיטות יתרה שחלפה, ולא בכדי לגלג ביאליק על הכותבים מידית במקום מיד. הצד השווה בתוארי-פועל שסיומם — ית — שרובם ככולם נגזרו מתוארי-יחס, שיש יו"ד בסופם: אישי — אישית, רשמי — רשמית וכד'. כל ניסיון בודד, שנעשה בדרך אחרת, נכשל, ובדין היה שייכשל. ואילו תה"פ בסיום —ות נגזר גם משמות גם מתארים וגם מן הבינוני.

(ט) הוספת ב'.

הוספת ב"ת לשמות מופשטים (מימי חז"ל ואילך — גם לתואר ובינוני) היא הדרך הפשוטה ביותר ליצירת תוארי-פועל. פשוטה — תרתי משמע: לשון פשטות ולשון התפשטות, והיא אופיינית לא לעברית בלבד. מן המצוי במקרא: באמונה, באמת, באיבה, בבטחה, בגאווה, בגאות, בזדון, בזעם, בזעף, בחזקה, בחכמה, בחסד, בחפזון, ביראה, בכבודות, בכבוד, בכוח, במנוסה, במרמה, בנחת, בסתר, בערמה, בפרך, בצדיה, בצדק, בצדקה, בקול, בקרי (וגם קרי), ברחמים, ברנה, ברננה, ברעדה, ברעש, בשגגה, בשלוס, בשמחה ובששון, בטנאה, בתבונה, בתחלה.

דרך זו הלכה ונתרחבה הרבה בתקופות שלאחר המקרא. מן המצוי בלשון חז"ל: באהבה וברצון, באונס, באלכסון, באריכות, בבהילות, בבירור, בגסות, בזול, בזריזות,

בחן, בחשאי, בטעות, ביוקר, ביחוד, בירושה, בישיבה,
בכוונה, בכעס, במהירות, במתינות, במתנה, בסוף, בעזות,
בעליל, בעמידה, בפירוש, בצער, בקושי, בריח, בשפע.

מן המצוי בספרי ימי הביניים: בביתחון, בדיוק,
בדבקות, בהדרגה, בהנאה, בחוש, בחיוב ובשלילה, בחפזה,
בחרפות, במחילה, במנוחה, במקרה, במרוצה, בערך, בצמצום,
בקביעות, בקיצור, בקצרה, בקרירות, ברחמנות, בקירוב,
בשקט, בשקידה, בתמיהה. בתמיהה — בפירש"י; ואפילו
בניחותא, הנמצאת בתלמוד כתואר-פועל, נשתגרה בעיקר
בזכות רש"י. לכאן, שייך גם הצירוף הארמי בדחילו-ורחימו,
טבעיותו של שימוש הבי"ת ניפרת אף במונחי נגינה

מימי הביניים: בתכופה — *allegro*; במתון — *lento*; במרוצה
presto — (עפ"י רשימת ד"ר ח' לוינשטיין ב"לשוננו" כרך
יג). במילונים חדשים המונחים שונים קצת, אבל הזיקה
לבי"ת קיימת, כמובן: שלושת המונחים הנ"ל לפי המילון
של האקדמיה ללשון העברית — בערנות, לאט-לאט, באיצה;
לפי מילונו של רבינא — בעליזות, לאט, במהירות רבה.

להלן תואר-פועל מן השגורים ביותר, שנוצרו רובם
בדורנו: באדיבות, באדישות, באכזריות, בגמישות, בהבנה,
בהצלחה, בחזרה, בידידות, בלבביות, בסדר, בעדינות, בעניות,
ברחבות, ברפות, ברצינות, ברציפות, ועוד.

כללו של דבר: מאות שמות שנוספה בי"ת
בראשם, משמשים כתואר-פועל מימי קדם
ועד היום. אף יש אשר במקרא אין הבי"ת מייחדת לשם
משמעות תואר-הפועל, אך בתקופה שלאחר המקרא נתייחדה

משמעות זו. דוגמה לכך — בכעס וברוגז. במקרא אין בכעס אלא לשון סיבה: „עששה בכעס עיני“ ו„עששה מכעס עיני“ (שני הפסוקים בתהלים) — עניינם אחד. ולא כן בלשון חז"ל: „אל יהו שתי הפנים בכעס!“ כיוצא בזה ברוגז: במקרא עניינו „בשעת רוגז“ („ברוגז רחם תזפור“), ואילו בדורנו הוא תה"פ גמור, ולא עוד אלא שנשתרשה הבי"ת עד כדי כך, שמוסיפין לה גם ה"א הידיעה: „הברוגז נמשך זמן רב“. יש כאן כעין בי"ת מושרשת, על־דרך בראשית („מעשה בראשית“), ולא עוד אלא שסופרים אחדים אף הרשו לעצמם לגזור מכאן פועל מרובע — ברגז: „הוא נתברגז“, כלומר נעשה ברוגז. נראה שיצירה זו נובעת מהשפעת יידיש (זיך אנגעברוגזט" או „צעברוגזט“), שבה משמש ברוגז ליצירת תארים ופעלים, וכדומה, שבכלל היידיש היא ששיוותה לברוגז משמעות של תואר־פועל.

אף יש שמות. שכל עצם שימושם אינו בעיקר אלא בתוספת בי"ת, כתואר־פועל: במקרא לא מצאתי אלא דוגמה אחת (בעצלתים), אך בתלמוד — כמה וכמה: באקראי, בפומבי, בפרהסיא, בצנעא, ובלשון ימי הביניים — בהחלט, ובימינו — בהקדם. ובלשון רבים: בעקיפין, בסירוגין; בגילופין (בקבלה ובחוגי חסידים). על דרך זה חידשו בדורנו בדילוגין; חידוש מצד המשמעות אין כאן כל עיקר, ולא כן החידוש המוצלח בחטיפין (ביידיש — אין כֶּאֱפֶרְלֶעך), שחידש ז' שניאור. כלפי בהחלט ובהקדם, שהובאו בזה, ראוי לציין, כי השם החלט נמצא בתלמוד (מלשון „מוחלט ומוסגר“), אך כתואר־פועל לא

נמצא אלא מימי הביניים ואילך; ואילו בהקדם, שנוצרה בדורנו, נראה שפל עיקרה של מלת הקדם לא נוצרה אלא למען „בהקדם” (במילון בן־יהודה אין הקדם כלל).

עד כאן — על בי”ת המצטרפת לשמות. כתוספת לתואר לא תימצא במקרא אלא מעט: ברחוק (»למה ה' תעמוד ברחוק»), בחזק (»בחזק יבוא», ובמגילות ים־המלח — בחזק), ברע (»ויראו... אותם ברע»), בטוב (»נפשו בטוב תלין»), ברחבה (»ואתהלכה ברחבה»). דוגמה אחרונה היא הניצחת מכולן, כי רע וטוב ישמשו גם כשמות, בחזק יש מפרשים „כחזק», וברחוק — אמור במקום, ולא בהגדרת מעשה.

מימי חז"ל ואילך נעשה הדבר לנוהג רווח, ובייחוד — בבינוני: בגלוי, בידוע, במזיד, בשוגג, במתכוין ובלא־מתכוין, בארוכה, בקצרה, ואפילו ברבים: בידועים ובלא־ידועים. כל אלה בתלמוד. וברש"י ביחדי (אף לרבים), במתון. גם בקל (כגון „בקל יוכל לכוין דעתו”) מצוי לדוב ברש"י, בתוספות, ברא"ש, בשולחן־ערוך ועוד. בפי דוברי יידיש שגור בנקל, ועפ"י רוב בצורה משובשת, בצירי וסגול, כמו „בערך”.

הדוגמאות מעידות, שהוספת בי”ת לבינוני החלה רק מימי חז"ל ואילך. יש מונים בגדר זה גם במחובר, אך למעשה אינו בתלמוד אלא כתואר בלבד: בדבר מחובר (ולא: באופן מחובר). מכל מקום נתפשט שימוש הבינוני בתוספת בי”ת כתואר־הפועל: במזומן, במפורש ועוד. מנהג זה נתחבב מאוד על בני דורנו, ועשרות פעלים התחילו לשמש בבינוני

בצירוף בי"ת כתואר-פועל, בייחוד — בבניין פועל: במאונך, במיוחד, במאחר, במפורד, במפורט, במקובץ, ועוד. הוא נתחבב עד כדי כך, שנוצרו צורות יתרות, כגון: במלוכסן במקום „באלכסון“, במכוון — במקום „בכוונה“. כבינוני הפעיל יש לציין בייחוד — במפגיע (באיוב אינו משמש כתואר-פועל), במפתיע.

הוספת הבי"ת למלים שונות לציין תואר-פועל נתפשטה ונשתרשה עד כדי כך, שאפילו מלים, שהן כשלעצמן משמשות תואר-הפועל — יש שנוספה להן גם בי"ת, הנראית כיתרה: מהרה — במהרה, מאוד מאוד — במאוד מאוד, פתאום — בפתאום, יומם — ביומם. כל אלה במקרא (בפתאום וביומם — פעם אחת בלבד, ואכן בי"ת זו נראית כיתרה ואינה רווחת בלשון פיוס). הוא הדבר בתלמוד: ודאי — בוודאי, חניס — בחניס, כאן — בכאן, על-כורחו — בעל-כורחו, על-פה — בעל-פה. נראה לי, שגם קרי („תלכו עמי קרי“) הוא בעיקרו תואר-הפועל ומשמש גם כשם-עצם („בקרי“, „בחמת קרי“), אך אין להכריע בדבר. בפיוטים יש גם באָט (במקום אָט או לאָט), אך צורה זו לא נקלטה כלל.

כל ההשתלשלות המתוארת לעיל מעידה על טבעיותה של דרך זו, ההופכת — על ידי הוספת בי"ת — מאות שמות-תואר ובינונים לתואר-הפועל. הטבעיות בולטת עד כדי כך, שגם אם מצאנו במקרא עזות ורכות (לשון רבים) כתואר-פועל — הרי „ענה בעזות“ או „ברכות“ נראה לנו כטבעי יותר מן „ענה עזות“ או „רכות“.

(י) הוספת כ'.

כ"ף בראש התיבה תציין לרוב את הדמיון: כגן ה', כארץ מצרים וכד'. במקרא תימצא גם בראש מלים מעטות, שתוספת הכ"ף משווה להן משמעות תואר-הפועל: כמעט, כרגע, כמעט רגע, כעת חיה. כל אלה עניין זמן הם, ואינם עיקר בגדר הנושא הנדון. גם כ"ף נוספת על בי"ת תמצא במקרא: כבראשונה, כבתחלה. שניהם בפרק ראשון בישעיה, ומלת כבתחלה אין אלא כאן בלבד. מקום לעצמה קובעת מלת כביכול שבתלמוד.

כ"ף, המשווה לשם-עצם או לבינוני משמעות ברורה של תואר-פועל, ולא לעניין זמן בלבד, תימצא במקרא מעט מאוד (כגון "ויעשה כמשפט"); אך רווחת היא בלשון חז"ל. כהוגן כבר הובאה בסעיף א, כי לא תשמש אלא בצורה זו בלבד (הוגן כתואר-פועל לא מצאתי). עליה יש להוסיף כמה וכמה: כהלכה, כיאות, כראוי, כשורה, כעניין. גם הצירוף כלאחר-יד שייך לכאן. מקום לעצמה קובעת מלת כדבעי (כראוי, כמו שצריך), השגורה בפי דוברי יידיש, והיא מנויה בסוף, בסעיף המיוחד לארמית.

בגדר זה יש למנות גם כלומר, כמדומה, כנראה, ואת כמובן, שנתחדשה בדורות אחרונים. אנו מזניחים לפעמים את הכ"ף: במקום "מדבר כעניין" אנו מדברים אל העניין...

(יא) הוספת ל'.

הלמ"ד משמשת ליצירת תואר-פועל הרבה יותר מן

הכ"ף. צורות מיוחדות (למשעי, לגמרי, לכאורה) כבר נמנו בסעיף א. הלמ"ד נוספת בעיקר לשמות שונים: לאחור, לפני, למעלה, למטה, לימין, לשמאל, — כל אלה לענין מקום. לענין זמן: לצמיתות, לעד, לעולם, לנצח, לדור ודור וכד'. ויש גם לעניינים אחרים: לחלי, לשבט ולחסד, לריק, לשקר, לשלום, לתוהו, להבל, לרוב, ועוד. עם תואר — לחפשי, למתוק (יחזקאל ג, ג), ואין כאן תואר-פועל גמור. אך למכביר (איוב לו, לא) נראה, שעניינו „בשפע“, ותואר-פועל הוא, כנהוג היום. כיוצא בזה „והודי בהפך עלי למשחית“ (דניאל י, ח); אלא שהכול תלוי במזל: למכביר נקלט כתואר-הפועל, ולא כן למשחית. גם מלת לאמר מצויה הרבה במקרא כתואר-הפועל, ואין להאריך בזה. לפני — במקרא רק לענין זמן ומקום, ובתלמוד — גם לטיב הפעולה: „הם לא עשו אלא לפני“. ועוד בתלמוד: לבטלה, להלכה, למעשה, לסוף, ובייחוד — בלשון רבים: לחצאין, לפרקים, לחלוטין, למישרין, למקוטעין; וברש"י לפעמים. כיוצא בזה אנו אומרים לעתים (במקרא — „לעתים מזומנים“). גם במקרא מצאנו כעין זה: לרגעים, כלו' כל רגע.

הלמ"ד נתחבבה מאוד, וכבי"ת כן היא באה בראש מלים רבות, שהן כשלעצמן משמשות כתואר-פועל: אט — לאט, בטח — לבטח, בדד — לבדד, וכן לפתע, לנצח, לראשונה, לאחרונה, עד למאד. כיום יש אשר תדחוק אף את הבי"ת: במקרא — באורך, ברוחב, ואנו אומרים לרוב בלמ"ד: לאורך, לרוחב.

יש שהלמ"ד נשתרשה עד כדי כך, שאנו רואים אותה

לא כמושרשת, אלא כשורשית מעיקרה: בלאט מרגישים את תוספת הלמ"ד, כי יש גם אט, ולא כן לבד. ויש שהלמ"ד נוספת גם על אות אחרת נוספת: סוף — בסוף — לבסוף. מצאנו גם צירופי שלוש אותיות נוספות, ולא תיעדר בהם הלמ"ד: במקרא — למבראשונה, בתלמוד — מלכתחילה.

כאן מקום לעמוד גם על ה"א בסוף התיבה במקום למ"ד בתחילתה. זו תשמש, כידוע, בעיקר לעניין מקום: ההרה, החוצה וכד'. דרך זו נתפשטה, והיא שגורה מאוד בלשון הדיבור: פנינוה, קדימה ועוד. מעניין הדבר, שנוצרו צורות חדשות, הדוחקות אף את הנמצא במקרא: ימינה ושמאלה, ולא לימין ולשמאל, ואפילו במקום אחרנית אומרים אחורה.

הלמ"ד תציין לפעמים גם תואר-פועל, שלמעשה לא יציין פעולה ומצב, אלא ברכה ומשאלה בעיקר: לטובה, לברכה, לשובע וכדומה. אך גם — „אכלתי לשובע“, „העסק הוא לטובה“. במדרש ובדורות אחרונים — לחיים! בכל אלה הלמ"ד שוואית ולא פתוחה. נמצאנו למדים, שרופא, העושה זריקה לחולה, מתבקש לומר לו לא „לבריאות“, בפתח ובדגש, אלא לבריאות בחירק ובבי"ת רפה.

יב) הוספת מ' בראש התיבה.

המ"ם בראש התיבה אינה תופסת כיום אלא מקום אחרון, שכן מצטרפת היא לרוב לראש מלים שונות, המשמשות כתואר-פועל גם בלעדי המ"ם: למעלה

— מלמעלה, למטה — מלמטה, וכן מבחוק, מלפנים, ממול ;
בכל אלה אין המ"ם מחדשת כמעט דבר : ממחרת =
למחרת (אף במקרא "מאין כמוך" במקום "אין כמוך"), אך אנו
מבחינים בין מאין ובין אין, כשם שקיימת, למשל, הבחנה גם
בין מקרוב, מרחוק ובין קרוב, רחוק. מלים כגון מעוני, מעושר
אינן תואר-הפועל רגיל ; משמעותן — "מחמת עוני", "מחמת
עושר" (בפרקי אבות — "מקיים מעוני" עניינו "בשעת עוני"),
ומ"ם כזו תיתכן בשמות ובפעלים רבים.

מ"ם המציינת תואר-פועל גמור וחדש קיימת בשני
המונחים הדקדוקיים מלעיל ומלרע. שתיהן מלים ארמיות
הנמצאות בתלמוד ובתרגומים, ובשתיהן באה המ"ם כתוספת
על הלמ"ד. כמונחי דקדוק לא נקבעו אלא בימי הביניים.

בתלמוד מצאתי דוגמאות מעטות מאוד, והשגורה שבהן
— מיד במובן תכף. משלם («נותן לו שכרו משלם») —
קריאתה שנויה במחלוקת. קצת צירופים, שבהם משמשת המ"ם
או מן ליצירת תואר-פועל ראה להלן סעיף ט"ז.

מ"ם, שנוספה לתואר ויצרה תואר-פועל בדורנו,
לא מצאתי אלא במלה אחת בלבד : מחדש. כנראה, נובעת
יצירה זו מתוך השפעת הלועזית, והמדקדקים הרבו לקרוא
עליה תגר. לאחר שמצאתיה כמה פעמים בפירש"י ופרסמתי
מציאה זו בהיכל רש"י כרך א', נסתתמו טענותיהם.

(ג) שם-הפועל (מקור).

במקרא משמש המקור כתואר-פועל בכמה וכמה מלים.
מהן שגורות גם כיום : הרבה, היטב, מהר, וגם הכן. מלבד

זה יש במקרא הפלא ופלא, הרחק («הרחק כמטחוי קשת», «הרחק מן המחנה»), הדק («ושחקת ממנה הדק»), השכס והערב, שחוח. ובתוספת ב': בהקיץ, בהשקט, בהחבא. ברש"י יש גם בהפלא ופלא. לא זכתה דרך זו להתפתח בתקופות שלאחר המקרא (יש רואים שוב שבתלמוד כנובעת ממקור הפועל שוב, וספק הוא). אף הניסיונות, שנעשו בדורנו להחיות את שם-הפועל כתואר-הפועל, לא עלו יפה. על סמך הדוגמאות מן המקרא, שכמעט כולן גזורות מבניין הפעיל, ביקשו לחדש הצחק (בשבועון «השקפה» של א' בן-יהודה, שנה ח', גיליון מ"ג), וד"ר יצחק אפשטיין היה מקפיד על היִשָּׁר במקום יִשָּׁר, וכן התאם והקבל במקום «בהתאם» ו«בהקבלה». כבר נתברר בסעיף ג', שאין פגם בתואר ישר כתואר-הפועל. ואם יש במקרא בהשקט ובהקיץ, הרי ברור שגם בהתאם אינו פסול כלל. הקבל, במקום «באופן מקביל» או «בהקבלה», ראוי שיתקבל, אבל ספק, אם תשחק לו השעה.

(יד) פועל עם שם-הפועל.

דרך זה מצוי במקרא וגם בלשון חז"ל: מרבה להיטיב, אל תרחיקו ללכת, היטבת לראות, מהרת למצוא ועוד. דרך זה טבעי ופשוט ויאה גם לכמה ביטויים חדשים: מרחיק ללכת, מיטיב לרקוד וכד'.

(טו) תוספת שם לתואר.

באופן, במידה, בצורה ושאר מלים כיוצא בהן (בשיעור, בקצב וכד') יאות אף הן לתואר-הפועל: באופן מגוחך, באופן

מכוער, בצורה משונה, במידה גדושה או חמורה או זעומה, בקצב מוגבר, — כל אלה יאים ונאים אף ללשון הדיבור, ומקצתם אף שגורים בפינו. ואל נאמר, כי אריכות יתרה כאן. הרי אומרים וכותבים לרוב „באופן פתאומי“ (בייחוד באמצע או בסוף המשפט) במקום פתאום! ובכן מה לנו לקבול על באופן מגוחך? אפילו בשעה מוקדמת אין בה משום כבודות.

טז) צירופים שונים.

הדוגמאות, שהובאו עד כה, אמורות במלה היחידה. צירופים לא הובאו אלא מעט מאוד, משום שייכותם לבני מינם; אך ראוי לדעת, שרבים מאוד הצירופים המשמשים כתואר-פועל. להלן מפורטים מקצתם, ובעיקר — מן המצוי במקרא ובתלמוד: אל נכון, אילך ואילך, בבלי דעת, בהיסח הדעת, בכי טוב, בכליון עיניים, בלב ולב, בלב ונפש, בלי משים, בלי נדר, בחדרי חדרים, בעל פה, בנוהג שבעולם, בפה מלא, בקולי קולות, בקומה זקופה, בקוצר רוח, בקלות ראש, כל כך, כל עיקר, כלאחר יד, כמו כן, כעת חיה, למזל טוב, מן הסתם, מכול וכול, מתוך אונס (או ייאוש או צער וכד'), סוף סוף, עין בעין, על נקלה, פה אחד, פנים בפנים, שכס אחד. ויש גם צירופים שלשיים, כלו' בני שלוש מלים: סוף כל סוף, פה אל פה, כמסיח לפי תומו, תוך כדי דיבור ועוד.

כלפי ריבוי דרכי ההבעה בתואר-הפועל ראוי לציין, שאפילו בלעז, שבדרך כלל יש סיומת קבועה לתואר-הפועל, רבים היוצאים מן הכלל. מלים כגון במקרה, בעל פה, ברגל

ורגלי) וגם רוב הצירופים שלעיל יובעו גם בלעז בדרכים
שונים, ואין להאריך בזה.

(יז) ביטויים ארמיים.

הארמית, שהעשירה את שפתנו עושר רב, תרמה הרבה
מאוד גם למלות-היחס ותואר-הפועל. יש שהמלה הארמית אף
דחתה כמעט את העברית: עתה לא תשמע כיום בדיבור,
ובמקומה — עכשיו; גם פה נדחקה מפני כאן. אבל כמעט כל
המלות שלהלן מספקות צורך ממשי ומעשירות את דרכי
ההבעה. רק מקצתן הובאו בסעיפים הקודמים, ולהלן נפרט
את רובן:

אגב (גם אגב אורחא, דרך אגב), אשתקד, בדיעבד,
בהדיא (גם להדיא), בניחותא, בעלמא, דווקא, הדרן, השתא,
כדבעי, כדלהלן, כדלקמן, לאלתר, לחוד, מלעיל ומלרע, ממילא
(וגם מילא), מסתמא, קמעא, שפיר, המלים הארמיות שופעות
חיים וחק, וגם חיבה יתרה נודעת להן: כדלהלן וכדלקמן אין
בהן צורך, כי אפשר להסתפק בכלהלן, ואע"פ כן טרם נעקרו
מן השימוש, לא הן ולא מאידך גיסא, שנתקצר למאידך ונעשה
לכעין תואר-פועל. היה מי שהתרעם על לחוד וכדבעי ודרש
להסתפק בלבד וכראוי, אבל יש בלחוד מה שאין בלבד,
ומלת כדבעי עולה על כראוי, ואולי אפילו על מלת
כהוגן מצד עממיותה. לאלתר — אף היא יתרה, לכאורה,
שהרי משמעותה תכף, מיד, והנה שיחקה לה השעה, וכבר
גזרו ממנה פועל; והאלתרון עתיד לדחוק, כנראה, את
האימפרוביזטור הלועזי. קל וחומר שאינן חלום כלל על

תמורה עברית למלים כגון בדיעבד או אגב או דווקא. אפילו
"בניחות" לא תוכל לשמש לנו במקום בניחותא, ולא "בעולם"
במקום בעלמא ("דברים בעלמא").

ראוי להוסיף, שדוברי יידיש טעמו טעם מיוחד
בארמית ואף יצרו יצירות ארמיות חדשות, שאינן מצויות
בתלמוד. כדבעי ומסתמא שגורות ביידיש הרבה יותר
מבעברית, והביטוי מהיכא תיתי הוא בעיקרו יצירת דוברי
יידיש. אפילו מסתמא אין בתלמוד אלא במובן סתמא, ולא
במובן השגור בפי דוברי יידיש (ודאי, כנראה).

סיכום.

הסעיפים, שנתבררו לעיל, מעידים, שיש לה לעברית
לא פחות מחמישה-עשר דרכים ביצירת תואר-הפועל. אמנם
אפשר לטעון, שמבחינה מיכנית נוח הוא מצבן של שאר
לשונות, שיש בהן לרוב דרך אחד בלבד. אך מבחינת הגיוון,
המונע חדגוניות, עדיפה העברית. זאת ועוד: הדוגמאות
שהובאו — הן עצמן מצטרפות לחשבון הגון למדיי: כשלוש
מאות במספר. מספר זה כשלעצמו יש בו כדי לספק את צורכי
הדובר, באיזו לשון שהיא. נמצא, שאין אנו עניים מן הלועז,
כאשר ידמו רבים, וגם אין לנו לקנא בלועז. גמישות ורבגוניות
— אך סגולת יקר היא בכל אומה ולשון.

תוכן העניינים

- (א) מלים מיוחדות לתואר־הפועל.
(ב) מ"ם בסוף התיבה.
(ג) תואר זכר.
(ד) תואר לנקבה.
(ה) שם־עצם.
(ו) סיום — ות.
(ז) סיום — ות.
(ח) סיום — ית.
(ט) הוספת ב'.
(י) הוספת כ'.
(יא) הוספת ל'.
(יב) הוספת מ'.
(יג) שם־הפועל (מקור).
(יד) פועל עם שם־הפועל.
(טו) תוספת שם לתואר.
(טז) צירופים שונים.
(יז) ביטויים ארמיים.
סיכום